

"Droschak"

ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse :
Rédaction du "Droschak"
2, rue de la Suisse
GENÈVE (Suisse)
LIBRARY

« ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ » ՕՐԳԱՆ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ

Վ Ե Ր Ջ Ի Ն Հ Ե Ր Ո Ս Ա Կ Ա Ն Կ Ռ Ի Ի Ն Ե Ր Ո Ւ Մ

Ը Ն Կ Ա Օ Ք Ա Ջ Ե Ր Ը

1. ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԶՕՐԵԱՆ (ԿԱՐՕ), Գողթնի Ցղնա գիւղից, 26 տարեկ. Զինագործ:
2. ԿԱՐԱՊԵՏ ԴԱԻԹԵԱՆ (ԽԱՆ), Ղազարի Թօուզ գիւղից, 26 տարեկ. Արհեստաւոր:
3. ԱՍՏԻԱՆՍՈՒՐ ՄԻՐԶԱՅԵԱՆ, Ղզլարցի, 26 տարեկան: Ծնթասպայ:
4. ԱՐՏԱՇԵՍ ԲԱՏԻԿԵԱՆ (ԵԳՈՐ), Նոր-Բայազիդցի, 24 տարեկան:
5. ՎԱՐԴԱՆ ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆ (ԲԻԶԱ), Տիվրիկցի, 45 տարեկան:
6. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՐԵՅԵԱՆ (ԳԻՂԱՏՈՍ), Ալեքսանդրապօլցի, 24 տար. Արհեստաւոր:
7. ՕՀԱՆ ԼԱԹՈՅԵԱՆ (ԼՕՐԹՕ), Մուշի Վարդենիս գիւղից, 27 տարեկան:
8. ԹՈՒՐԵՆ ՏԵՐ-ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ, Թիֆլիզցի: 22 տարեկան:
9. ԿԱՐԱՊԵՏ ՓԱՆՈՍԵԱՆ, (ԱՐԸԱԿ), Գողթնի Ցղնա գիւղից, 24 տար. Գերձակ:
10. ԳՐԻԳՈՐ ԱՍԼԱՆԵԱՆ, Վանեցի, 22 տարեկան:
11. ՍՏԵՓԱՆ ՆԱԶԱՐԵԹԵԱՆ, (ԻԻԱՆ), Ախալքալաքցի:
12. ՄԿՐՏԻՉ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Ղազարեցի, 25 տարեկան:
13. ԱՐԵԱԿ ՈՍԿԱՆԵԱՆ, Հուշայ գաւառի Հիրւանայ-Չոր գիւղից, 24 տար. Զինուոր:
14. ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՂԱՆԵԱՆ, Ախլցխացի, 20 տարեկան:
15. ԽԱՉԻԿ ԱՐՐԱՎԱՍԵԱՆ, Վանի Կուռուբաշ գիւղից, 35 տարեկան:
16. ԱՋՐ ԲԵՍՍԵԱՆ, Հատախցի, 35 տարեկան:
17. ՍԱՂԱԹԷՍ ԶՕՅՐԱՐԵԱՆ, Համադանցի, 20 տարեկան:
18. ԽԱՉԻԿ ԽԻՉԱՆՅԻ, 35 տարեկան:
19. ԳԱՍՊԱՐ ՎԱՆԵՅԻ, 40 տարեկան:
20. Վերջին Կուռուբաշ - Ղզլարցի (1890)

Յարգանք ձեզ, սրտի մարդիկ: Ձեր սննդհացած դիակները առջեւ խոնարհում ենք մեր
 զուլմները . . . Մի սիրտ ունեիք, այն էլ զո՛ր բերիք ժողովրդի ազատութեան Ս. Գործին . . .
 Հայ աշխատաւոր դասի մաքուր դաւաճիչը, ժողովրդի հեծեծանքը ձեր սրտում միայն ար-
 ձազանդ գտաւ. զո՛ւք դնացիք սրբելու նրա արցունքները եւ ընկաք. Ընկաք, որ ձեր մատաղ
 արիւնով ոռոգւած Մայր-Հայրենիքը ծլի ու ծաղկի. մեռաք, որ մի ամբողջ ժողովուրդ ապրի
 Յարգանք ձեզ, տղերք ջան:

ՖԷԴԱՅԻՆԵՐԻ

ԱՐԻԻՆԱՀԵՂ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԸ

ԽԱՆԱՍՈՐԻ ԼԵՒՆԱԳԱՅՏՈՒՄ

Գաշնակցութան սուտար արշաւախումբը, տասնեակների բաժանած, յուլիս 25/6 օգոստոս յարձակում գործեց Խանասորի լեռնադաշտի վրայ և չորս կողմից պաշարեց Մազրիկ կոչւած արիւնարբու քիւրդ ցեղը:

Ֆէդայիների շեշտակի գնդակները գրեթէ բնաջինջ արին այդ թշնամի ցեղը, որի գործն է Աղբակի բոլոր կոտորածները ու խժոժութիւնները, որ դեռ անցեալ տարի, իր վրաններից ոչ շատ հեռու, Բարթողիմէոսի վանքի շրջակայքում, կոտորեց Աւետիսեանի առաջնորդութեամբ Վանից փախած հայերի հարիւրաւոր խումբը:

Յեղապետ Շարաֆ-բէյ իր ընտանիքով սրախողող եղաւ Յաջողութիւնը փառաւոր և եզակի էր մեր յեղափոխական տարեգրութեան մէջ, յարձակողական տեսակէտից:

Առիւր տեւեց լեռնոտ դիրքերում մինչև ուշ գիշերի թշնամիների դիակները կոյտեր էին կազմում:

Գաշնակցութեան Ֆէդայիները ցոյց տւին կատարեալ քաջութիւն և անվեհերութիւն:

- Ձոճ տւինք միայն 19 քաջեր:
- Վեցցե՛ն քաջարի Ֆէդայիները.
- Վեցցե՛ Յեղափոխութիւնը:

ՎՐԷԺ ԿԾԴՐ. ԿՕՄԻՏԷ

(ՄԻ ՖԷԴԱՅՈՒ ՄՍՄՆԱԻՐ ՆԱՄՍԿԻԾ)

... Դեռ նոր վերադարձայ արշաւանքից. յոգնած եմ, ուստի յետոյ կը դրեմ տպագրութիւններս: Իմացիր միայն, որ արշաւանքին մասնակցեցի իր հասարակ զինուոր: Արշաւախումբը բաժանուած էր տասնեակների. ես գտնուում էի առաջին տասնեակի մէջ:

Մօտեցել էինք Շարաֆ-բէյի վրանին մինչև 15 քայլ: Այդպիսի բան տեսնուած չէր, գնտակները կարկտի պէս էին թափուում, գլխաւորապէս կանոնաւոր զօրքի կողմից: Զարմանալի է, ինչպէս այնքան գնտակներից մէկը ինձ չդիպաւ: Պատերազմի շատ աւար է բերւած. ես էլ բերի Շարաֆի սուրը եւ այն սպիտակ ատլասի վրայ ոսկետառ ֆէրմանը, որը Մարդասպանը տուած էր Շարաֆին՝ քիւրդ գերից համրիական գունդ կազմելու...

Պ Ա Տ Ի Ի Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Ն

Տէրութիւն Բաղէշում, Ֆէդայիների արշաւանք Վասպուրականում, ջախջախուած զինուորներ, սրախողող քրդա-

կան ամբողջ ցեղ, աւերուած քրդական գիւղեր, դինամիտ Պոլսում, պայթիւն Բ. Դուան մէջ...

Գարձեալ հայերը:
Ինչպէ՞ս. այսքան արհաւիրքներից յետոյ դեռ յանդգնում են ձեռք բարձրացնել 25° որ խեղդուած էր նրանց ձայնը, մարած էին յոյսերը, թուլացած արիւնաքամ բազուկները:

Անսպասելի՛, անհաւատալի՛ լուրեր...

Այո՛, երկրորդում դողացող Գազան. անշնչացած կարծեցեալ զոհ է այսօր քո գլխին այս զօրեղ հարուածներ տեղացողը: Դիպլոմատների խորհրդարաններում «յուսահատ լուութեան» դատապարտուած Յեղափոխութիւնն է, որ նորից բարձրացնում է իր ահեղ որոտը: Ժողովուրդն է սա, փափկասիրտ և փափկաուղղը «այգային գործիչներ», նրա անսպառ, առասպելական ուժն է, որ այսպէս ջախջախիչ կերպով դուրս ժայթքեց Ի՞նչ, կարծում էք, որ նա կը ձգի Յեղափոխութիւնը, որը իր մահու և կեանքի խնդիրն է, ինչպէս դուք ձգեցիք ամարդարար, Պիղատոսի պէս ձեր ձեռները լւանալով: Վաղաժամ չէին ձեր դամբանականները, ձեր ողբը, ձեր վայնասունը «մեռած»: Հայ ժողովուրդի գլխին:

Տեսաք, «յուսահատուած գործիչներ», հակառակ սուր թանական գազանութիւններին, հակառակ դիպլոմատների չոր ու ցամաք ուղեղով գծած որոշումներին, հակառակ վերջապէս ձեր՝ բուրի չարագուշակութիւններին, հայ ժողովուրդը շօշափելի փաստերով ապացուցեց, որ բնաւ տրամադիր չէ մեռնելու: Աիրաւոր հսկան նորից ոտքի կանգնած՝ այնպիսի հարուածներ է հասցնում թշնամուն, որի նմանը դուք չէք տեսել նոյն իսկ նրա «դողով» ժամանակը:

Հայ ժողովուրդը մեռած էիք կարծում: Բայց ահա Բաղէշում Լինչի օրէնքով են պատժուում մէկը միւսի ետեւից մասնիչները և կոտորածի դահիճները: Զարուած ժողովուրդի արդար վռէժնդրութիւնն է դա, նրա վերակենդանութեան ամենապարզ ապացոյցը:

Վասպուրականը չտեսնուած օրեր է տեսնում: Այս անգամ հայերն են յարձակում գործողները, ջարդ ու փշուր եղած զօրքն է ցիր ու ցան լինում, քիւրդ ցեղն է ամբողջովին կոտորուում: Հարիւրաւոր Ֆէդայիների հետեակ ու ձիււր խմբերը յաղթական ընթացքով արշաւում են աջ ու ձախ և իրենց անհաշտ թուշնամիների գիւղերը հիմնայտակ անում: Այդ քրդերն էին մեր զինակիր խմբերի ձանապարհ. կտրողները, դրանք էին Դերիկի վրայ յարձակողները. դրանց ձեռքով ընկան մեր յեղափոխական ընկերները, դրանցով աւերւեց ամբողջ Աղբակը...

Պաշտպանողական դիրքի մէջ մենք շատ համբերեցինք, կրելով տարիների ընթացքում՝ քրդերի հարուածները, շատ աշխատեցինք ցոյց տալ թէ իրենց դէմ չէ մեր կռիւր: Սակայն իզուր. մեր դիրքը թուլութեան

նշան նկատեցաւ, հակառակորդն աւելի ու աւելի լըր-
բացաւ: Անհրաժեշտ էր դաս, մի զօրեղ դաս: Այդ
դասը տրեցաւ, և զգաց քիւրդը երէկայ Փլահի ուժը:

Այս անգամ քրդերը թող լաց ու շիւան բարձրացը-
նեն, նրանց գերեզմանատները թող զիակաների կոյտե-
րով լցին. թող քիւրդ կանայք փեռեն հիմա իրենց
մազերը, հայհոյանք ու անէճք թափեն դաւաճան
Ալահի գլխին . . .

Եւ իբր արձագանգ մօտին հրացանների որոտին,
պայթեց Պոլսում Բ. Դուռը, — այն ատելի հիմնարկու-
թիւնը, որն այնքան միջոցներ է մտածել աշխատա-
ւորների արիւնը ծծելու, ուր տրեւել են նախօրօք մեր
ընկերների մահափճիւրը, որտեղից բղետել է ընդհանուր
կոտորածի գործադրութեան դժոխային ծրագիրը . . .

Պոլսի դինամիտը միայն մի ծանուցում էր դիպրօ-
մատներին և սուլթանին: Թող շմոռանան այդ հրէշ-
ները, որ դինամիտը կը վերանայ միայն ժողովրդի ցա-
ւերի վերանալու հետ միասին. որ քանի ահ ու դողի
մէջ է ապրում հայ ժողովուրդը, նոյն ահ ու դողի մէջ
իրենք են կծկւած մնալու. թող համոզեն վերջնականա-
պէս, որ իրենց գլխին մշտապէս սաւառնող աներկոյթ
ուժը իր դժոխային մեքենաներով, իր յանդուգն, յիսե-
լագար՝ քայլերով սպառնում է տակն ու վրայ անել
ամէն ինչ . . .

Առաջին անգամը չէ, որ հայ ժողովրդի թշնամիները
խաչ են դնում մեր Յեղափոխութեան վրայ. նրա յբա-
րեկամները՝ նոյնքան անգամ պատրաստել են հանդի-
սաւոր թաղում: Սակայն յանկարծակի պայթած աներե-
ւակայելի ուժեղ մի ցնցում՝ ապշութիւն է ազդել
թշնամիներին և կիսատ թողել ազգասէր տիրացունների
»Ի վերինն Երուսաղէմ« — ր:

Մոռանում էք, կարճամիտներ, որ ժողովրդի
հետ գործ ունէք. մոռանում էք, որ անթիւ երիտա-
սարդներ են իրենց զիականերով պարարտացրել Յեղա-
փոխութեան հողը և իրենց տաք արիւնով ոռոգել նրան . . .

Բացէք ձեր աչքերը, — գուցէ դուրեկան չէ ձեզ
այդ — բայց տեսէ՛ք. Յեղափոխութիւնը չի մեռ-
նում, նա աճում է: Պաշտպանում էինք մինչև
այժմ — հիմա ինքներս ենք յարձակում. տասնեակներ
էինք կուռի դաշտում — այսօր հարիւրաւոր անձնուրաց-
ներ են կրակի մէջ նետում. մեզ կոտորում էին —
այժմ մենք ենք կոտորում:

Թողէ՛ք ձեր տեսական ենթադրութիւնները պատեհ
րուպէի, նոր կոտորածների և այլ հետևանքների մա-
սին. թողէ՛ք ձեր սօփիստութիւնները, ասպարէզից հե-
ռացած գործիչներ. — տեսէ՛ք, փաստերն են խօսում:
Ժողովուրդը կուռում է. մտէ՛ք կուռոյների շարքերը,
եթէ միայն անկեղծ էք:

Իսկ դ՛ու, հայ ժողովուրդ, յառաջ. . . քո ջարդերը
կարեկցութիւն են շարժում Եւրոպայում. քեզ խղճում

են, քահանաները քեզ համար աղօթում են, պառաւ
կանայք արտասուք են թափում և . . . լսում: Գո յաղ-
թութիւններն աւելի և աւելի մտածել են տալիս Եւ-
րոպային: Յոյց տուր, ուրեմն, քո բոլոր ուժը — ուժի
առաջ են միայն յարգանքով խոնարհւում:

»Ասսպուրականի կռիւը պատիւ է բերում
Հայաստանին«, լսում ենք եւրոպական այն մամուլից,
որը դեռ երէկ հայ ժողովրդին՝ ընդդիմադրութեան
անընդունակ, անպաշտպան ոչխար էր համարում:

Պատիւ Հայաստանին, կրկնում ենք և մենք. պա-
տիւ վիրաւոր, բայց ոգով բարձրացած ժողովրդին,
պատիւ մահւան ուխտ արած անձնուրացներին:

Եւ խաղաղութիւն ձեր հոգիներին, կուռի դաշտում
վաղաժամ ընկած, վրէժիմադրութեան ծարաւը լիովին
չյագեցրած թանկագին ընկերներ . . .

ՅԵՐՐՈՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. Պոլիս, 9/21 օգոստ.

Նոյն օրն իսկ հեռագրեցինք ձեզ այն երէք տէրրօ-
րական գործողութիւններու մասին, որոնք Կ. Պոլսի
Վեդր. Կօմիտէի որոշումով ի գործ դրւեցան 6/18 օգ-
չորեքշաբթի:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԱՆՔԻՆ ՄԻՋ

Օգոստ. 6-ին որոշւած ժամուսն, որ թրքական 7-ն
էր, կէսօրէն ետք, Իաշնակցութեան ահաբեկիչներէն
մէկը ուժանակի ծրարը ձեռքին՝ կը մտնէ Օսմանեան
պանքի դռնէն ներս, և սանդուխներէն վեր կը բարձրա-
նայ դրամարկղի գրասենեակը մտնելու և պանքը օգ-
թուցնելու: Պահապաններն անմիջապէս կասկածելով՝ կը
հետևին և քանի մը հարցումներ ընելէ ետք, կուզեն
ձեռքակալել զինքը: Ահաբեկիչը պազարիւնը չի կոր-
սնցներ. կը փորձէ իսկոյն ծրարին պատրոյգը վառել
ձեռքի սիկառով, սակայն պահապաններէն մէկը հարած
մը տալով ձեռքին՝ սիկառը կը ձգէ գետին: Անվախ
հերոսը կը քաշէ մէջքէն ատրճանակը և կուզէ իրեն
համար ճամբայ բանալ, բայց պանքի ոստիկանները մի-
ջոց չեն տար, կը յարձակին վրան, կը կաշկանդեն
և կը տանին մերձակայ պահականոցը:

ԿԱԼԱԹԱ-ՍԻՐԱՅԻ ԱՌՋԵՒ

Ճիշդ նոյն վայրկենին՝ Բերայի երկու ահաբեկիչներ
իրենց վրայ առած պարտքը կատարելու հաստատ ո-
րոշումով կերթան Կալաթա-Սէրայի առջև: Որոշումին
համեմատ ասոնցմէ մէկը ուսմբը պիտի պայթեցնէր
սալայատակին վրայ և երբ այդ պայթուածին հետևան-
քով զինուորներ ու ոստիկաններ դուրս թափէին, երկ-
րորդը իր կարգին պիտի նետէր իր ուսմբը այդ գի-

շատիչներու խումբին մէջ: Ռուսը չպայթեցաւ անյայտ պատճառով: Ներկայ գտնուող ոստիկաններն ու զինուորները կատաղաբար յարձակեցան խեղճ տղուն վրայ և կտոր կտոր ըրին:

Նրկորդ ահաբեկիչը, որ քիչ մը հեռուն կը սպասէր, նշմարեալ էր արդէն. կը հալածեն և կը պաշարեն զինքը: Ահաբեկիչը իր ռեփլիկերով երեք անգամ կրակ կընէ, սակայն, առանց մէկու մը վնասել յաջողելու՝ կը ձերբակալուի:

Բ. Դ Ր Ա Ն Մ Է Զ

Բոլորովին անակնկալ պարագաներու հետևանքով ժամը ձիշդ 7 և 48 վայրկեան անցած՝ ուժանակի ծրարը կը պայթի առաջին յարկը «Թէշրիֆթի»-ի սենեակներու քով սոսկալի ձայնով ու ահաբեկի ցնցումով, որ շատեր երկրաշարժ կարծեր են հեռուէն:

Պայթումին հետևանքով մէկ քանի սենեակներ կը քակրտին, սանդուխները կը փշուրին, հոն գտնուողներուն մէկ մասը անմիջապէս կը սպանուի ու շատեր ալ կը վիրաւորուին: Պայթումէն անմիջապէս վերջը հրդեհը կը սկսի. վերի յարկերէն շատ մը մարդիկ ինքզինքնին պատուհաններէն վար կը նետեն ազատելու նպատակով, բայց անոնց ալ զանազան անդամները կը կտորտին, մէկ քանիներու ձեռքը, ուրիշներու ոտքը... Հրդեհը կը տեւե երկու ժամ ու ամէն կողմէն նոյն իսկ Բերայէն, Թաղային ու զինուորական ջրհանները կը փութացնէին հրդեհին վայրը:

Երբ սարսափելի պայթումը կը լսուի, ոստիկաններ, զինուորներ ու անոնց հետ սօֆիտներն ու խուժանը կը վազեն դէպի Բ. Գուռը, անմիջապէս դուռները կը գոցեն յանցաւորը բռնելու համար. բայց մեր տղաքը ժամանակին դուրս ելած էին արդէն և տակաւին հրդեհը չմարած՝ անոնք իրենց գործերնուն գլուխն անցած կաշխատէին հանգիստ, բոլորովին ապահով: Ոստիկանութիւնը կատաղած՝ այդ տղաքը կը փնտռէ. ամէն ջանք գործ կը դնէ յանցաւորը գտնելու, բայց յաջողելու և ոչ մէկ յոյս կրնայ ունենալ:

Խանութները դէպքէն անմիջապէս ետքը կը փակուին: Թողովուրդը կը վազէ դէպի տունները: Զինուորները թէ Պոլիս և թէ Բերա դուրս կը թափին պահականոցներէն՝ խիստ հսկողութիւն ընելու համար: Ոստիկանութիւնը արդէն նախապէս ստացած հրամանին համաձայն՝ շատ զգուշութեամբ կը վերաբերի դէպի հայ ժողովուրդը. ո և է թշնամական արարք չի գործադրուիր հայերու նկատմամբ. հայ թաղերու մէջ խիստ հսկողութիւն կը կատարուի: Թուրք խուժանը անշուշտ այս վիճակէն գոհ չէր կրնար ըլլալ և իրաւ ալ իրենց դէմքերուն վրայ կը տեսնէր լուրջ տխրութիւն մը. ամէնքն ալ գլխիկոր, հանդարտ էին. այդ իրիկունը Բերայի թաղերուն մէջ տաճիկ պողպատեղիներ և այդ դասին պատկանող մարդիկ ամէ-

ն և ի ն չ ե ռ և ց ա ն:

Ոստիկանութիւնը սարսափը չընկհանրացնելու և եւրոպացոց մտքերը գրգռման վիճակի մէջ չպահելու համար՝ Բերայի բոլոր խանութները բռնի բանալ տրուաւ և ստիպեց ժողովուրդը, որ իր գործերով զբաղել իրրե թէ բան մը եղած չըլլար:

Ձ Ե Ր Բ Ա Կ Ա Լ Ա Ռ Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Ձերբակալութիւններն սկսան, բայց ոչ ծայրայեղ սաստկութեամբ, ինչպէս անցեալ տարի պատահեցաւ: Նոյն իսկ ձերբակալութիւնները գաղտնի, առանց աղմուկի ընելու ջանքեր կընէ ոստիկանութիւնը. չորեքշաբթի գիշեր (6 օգ.) 20-ի չափ հայեր Ատիկ-Բաշայի կողմէն կանցընեն Գուռ-Գարու տանելու համար և, որպէսզի ոտքի ձայները չլսուին, ձերբակալածներուն կոշիկները կը հանեն:

Բերայի մէջ, Ֆէրիտիէի կողմը, տուն մը կը խուզարկեն, բայց ո և է բան չեն գտներ: Գուռ-Գարուի մէջ ալ կը խուզարկեն դէպքի պահուն Բարձրագոյն Գուռը գտնուող հայ սեղանաւորի մը տունը. աւելորդ է ըսել թէ յոգնութիւննին վրայ կերթայ:

* * *

Նոյն օրը Վեդր. Պոմիտէիս կողմէն վեց դեսպաններուն տրեւցաւ յայտարարութիւն մը, որ դիմում ընելով հանդերձ եւրոպական ազգերու մարդասիրական զգացումներուն, կը յիշեցնէր ցարդ տրուած խոստումներուն անգործադրելի մնալը և կը սպառնար ահարկու ծրագրի մը իրագործումով, որուն միայն նախերգանքն էին եղած անցեալ տարւան դէպքերը:

Յայտարարութիւնը կը վերջանար հետևեալ տողերով. «Մենք կը պահանջենք որ... տիրող բռնութեան և անսանձ կամայականութեան փոխարէն՝ օրէնքը միայն թագաւորէ:

«Մենք կը պահանջենք ինչ որ անհրաժեշտ է լոկ իբրև մարդ սպրեւելու համար և երբեք պիտի չըսուինք գործելէ, մինչև չիրականանան մեր այս արդար, իրաւացի և մեր նահատակ եղբայրներու արիւնով ներապործած պահանջները:»

12/21 օգոստոս 07

Բ. Գուռն մէջ եղած պայթիւնի մասին հետևեալ մանրամասնութիւնները կը քաղենք Վեդր. Պոմիտէիս ներկայացուած տեղեկագրէ մը.

«... Որոշուած ժամուն անփոյթ և անխուճ կը մտնենք ներս. ես վերի դռնէն ըրտեսելու համար և ընկերս վարի դռնէն՝ ծրարը ձեռքին: Բակին մէջ կը դիմաւորենք իրար. կ'ապահովցնեմ թէ ո ր և է անյաջողութեան պատճառ չկայ. թէև քանի մը մարդիկ կան, բայց արգելք չեն կրնար ըլլալ երբեք գործին, որով՝

Հետև նրբանցքը բաւական երկար է: Թող թէ վերջին վայրկենին տղան հաստատապէս խօսք տւած էր կըրակ տալ ծրարին ինչ պարագայի մէջ ալ գտնւէր, նոյն իսկ եթէ ինքն ալ մէկտեղ օգը թուչելու վտանգին մէջ ըլլար:

Մտանք նրբանցք մը, ուր բազմութիւն չկար, ուր ձիւռ ախոռներ ու սպասաւորի սենեակներ կային: Շատ դիւրին էր հող մեր մտադրածը իգլուխ հանել. բայց նախարարներու սենեակը շատ հեռու կը գտնւէր այդ մեր տեղէն:

Վանցնինք անոր զուգահեռական եղող միւս նրբանցքը, ուր ժողովի, գրագրի սենեակներ կան կարգաւ և որ լեցուն էր ժողովուրդով ու անցուդարձն անպակաս: Սենեակապանները կ'երթան ու կուգան. սօփոտները գետինը ծալապատիկ նստած կը ծխեն:

Վընտրեմ սենեակներէն մէկը — որ «Թէշրիֆաթի» սենեակն է — կը նստինք դռանը ճիշտ գիմացը, ծրարը ոտքերնուս մէջն առած:

Վերջին անգամ մը աչքով կը չափեմ նրբանցքին լայնութիւնը. 3 մետրէն աւելի չէ:

Ալ ժամանակն է:

Ահաբեկիչը չորս անգամ սիկառը դպցնել կը փորձէ և ետ կը քաշէ. երկու անգամ սենեակէն մարդ կելէ. հեղ մը վերէն, հեղ մը վարէն մարդիկ կանցնին. սիկառը հատած է արդէն. մատները կայրին. ծխատուփս կը հանեմ նոր սիկառ մը շինելու:

Դժւարն ան է, որ ամէն անգամ սիկառը մօտեցնելու համար, մինչև գետին խոնարհիլ ստիպւած ենք:

Մարդ չ'անցնիր. ոտքի վրայ կայնողներուն հակառակ կողմը նայելէն վայրկենապէս կ'օգտուինք և սիկառը կը դպցնենք:

Վը հեռանանք իսկոյն. արտաքին դռան զինւորներուն մէջէն ալ անցնելով՝ փողոցը կը հասնինք: Վը սպասենք և ականջ կը դնենք լսելու համար թէ չե՞ն պոռար «Վուրուն», «Թուրուն»: Քսան քայլ ըրած ենք, բայց պայթիւնին ձայնը չի լսուիր: Վը կասկածիմ կրակը դպած ըլլալուն և կը հարցնեմ.

— Տեսա՞ր աչքովդ պատրոյդին բռնկիլը:

— Փչեցի ալ, կը պատասխանէ ընկերս:

Սիկառը հատած և մինչև բերնին թրջւած տեղը հասած ըլլալը յիշելով՝ չեմ հաւտար ըսածին: Կէս ոտք ետ կը դառնամ՝ նորէն տեսնելու ծրարը և ահա այդ միջոցին կը լսուի ահուելի պայթիւնը, որոշած ժամանակէն 48 վայրկեան ետք:

Ահագին իրարանցում՝ մը սկսաւ: Սրճարաններու առջև նստող թիւրքեր վեր կը ցատկէին. ծառաներ դուրս կը նետուին դռներէն. երկու ոստիկան — որ փողոցին մէջ մեր խօսած ատեն մեր դիմացէն կուգային — կը վազեն ձայնին ուղղութեամբ, քովերնուս կ'անցնին՝ առանց ուշ դարձնելու մեզ. մեզ անմեղ կը կարծեն պայթու-

մէն առաջ փողոցին մէջ մեզ տեսած ըլլալուն համար:

Մենք կը շարունակենք ճամբանիս, որ անվերջ կ'երկարի. սալալատակին քարերը կարծես կը փախչին մեր առջևէն: Մենք կը շանանք զգացնել չտալ թէ վայրկեան մը առաջ հեռանալ կուգենք այդ տեղերէն: Վը հասնինք մեծ ոստիկանատան անկիւնը, որ Բ. Գռան մօտ է և Այա-Սօֆիայի թրամւէյի գծին ուղղութեամբ կ'երթանք:

Ոստիկաններ և զինւորներ մեր կողմը կը վազեն դեռ, բայց մեզ վրայ նայող չկայ: Կառքեր կան ճամբուն վրայ. կառաջարկեմ ընկերոջս անոնցմէ մէկը վարձել: Ընկերս չ'ուզեր.

— Ծուրակ է կառքը. մէջը կը բռնւինք, կըսէ:

— Ալ վախնալու բան չունինք, կըսեմ. փառաւոր կերպով վերջացնենք:

Վը մօտենամ կառապանի մը.

— Ինչ կ'ուզես մինչև Ուն-քափանի կամուրջը:

— Հինգ դահեկան, կըսէ աղաչանքի ձևով մը:

— Բայց շուտ պիտի վարես. գործ ունիմ:

— Վրցածիս չափ:

Քառորդ ժամէն, կամուրջին քիչ մօտեցած՝ վար կիջնենք և ծովեզոր կ'ուղղուինք՝ նաւակով դիմաց անցնելու:»

Կառավարութիւնը հսկողութիւնը շատցուցած է բնականաբար: Ոստիկանները կատարած մարդ կը փնտրուեն, բայց ո՛չ անուն գիտեն և ո՛չ տեղ. այլ պարզապէս դիմագծեր կամ արտաքին անորոշ նշաններ. խարտեաշ, սև, շագանակագոյն մազեր. բարձր, կորճ հասակ և այլն: Կապոյտ աչքով երիտասարդներու ետևէն ինկած են. անոնցմէ մէկն է եղեր — իրենց կարծիքով — Բ. Գռան ահաբեկիչը:

Հայերուն Պոլսէն հեռանալը բացարձակապէս արգիւած է. կաշխատին խիստ հսկողութիւն գործադրել նաւերուն վրայ:

Հիմա սկսեր են ծրարները կամ անոր նման բաներն ալ հարածել ուժանակ կամ ուժը գտնելու յուսով: Քանի մը օր առաջ ոստիկանները կալաթայ-Սէրայի առջև կը կեցնեն կառք մը, որուն մէջ կը գտնւէր ծանօթ յոյն վիրաբոյժ մը, պ. Լօրօֆէթիս. կառքին պատուհանէն ծրար մը նշմարած էին: Հակառակ իր ընդդիմութեանը կառքէն վար կիջեցնեն, կը տանին պահականոց, ծրարը քննելու համար: Յոյսերնս պարպ կելայ. վիրաբուժական գործիքներ կը գտնեն միայն:

Նոյն նպատակով բաւական խուզարկութիւններ կատարուեցան Գում-Գաբու՝ Կէտիկ-Փաշա՝ Սամաթիա գաւառացիներու և մանաւանդ ուսուցիչներու տունները, աւելորդ է ըսելը, ապարդիւն կերպով:

Բ. Գռան մէջ նորոգութիւններն սկսած են արդէն. եղած վնասը քանի մը հարիւր ոսկիի կը հասնի: Գռան պաշտօնեաներու առաջին քանի մը օրուս սար-

սփիւր Տիմա կատարութեան փոխաւ՝ է:

Ամենաբարձր աստիճանէն սկսած մինչև ամենահասարակ գրագիրը չարացած են հայերու և մանաւանդ իրենց հայ պաշտօնակիցներուն վրայ: Ամենուն յարգանքը վայելող քանի մը հայ պաշտօնեաներ, հակառակ իրենց բարձր դիրքին, կ'անարգէին ողորմելի հարկըրդուշնոց գրագիրներէ: Բաւական կարևոր թուրք պաշտօնեայ մը քանի մը օր առաջ այս խօսքերը կ'ուղղէ իր բարձրաստիճան հայ պաշտօնակցին.

— «Ռուսը մըն ալ դուն նետէ՛, որ քեզի արտաքին գործոց նախարար ընեն:»

* *

Հետաքրքրութեամբ կըսպասէր Օրմանեանի բռնելիք դիրքին վերջին դէպքերու առթիւ. իպատիւ իրեն պէտք է ըսել որ դերը չհանց սուլթանի իր վրայ գրած յոյսերը:

Դէպքէն հինգ օր ետքը, 22 օգոստ., շրջաբերական մը կարգաւ տուաւ մայրաքաղաքի բոլոր եկեղեցիներուն մէջ: Սրբազանը նախ իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ. Մարդասպանին, որ խոստացեր է այս անգամ հայերը չջարդել, այլ մեղաւորները միայն պատժել: Քարոզիչներուն և քահանաներուն կը պատիրէ խրատել ու յորդորել ժողովուրդը կարգ ու կանոն պահպանելու: Ար հրաւիրէ թաղեցիները չընդունիլ եկեղեցական ու դպրոցական յարկերու տակ «միասնակար» մարդիկ: Աերջպէս կ'առաջարկէ, որ ամէն հայ հոգ տանի հանրային անպահովութեան, առիթ չտալու համար հալածանքի և ջարդի:

Վոնդակի ընդհանուր տպաւորութիւնն է նախ՝ հրաւեր մը փոխադարձաբար իրար լրտեսելու և մատնելու, թէև լուրջնայն ըսած: Օրմանեանը այդ մասին աւելի խելօք ու դիւանագէտ է էշէգեանէն: Ծրկորդ տխմար յաւակնոտութիւն մը կարծելու թէ իր՝ պաշտ վագելուն վրայ է որ Հրէշը մեղքեր է այս անգամ հայերուն: Օրմանեանը կը մոռնայ, որ հերու օգոստոսեան ջարդի ատեն, Մոլլա-Եպիսկոպոսն էր, Բարթողիմէոսը, ազգին պաշտօնական ներկայացուցիչը:

Դէպքին առտուն իսկ Սառն ժողով գումարած էր Ղալաթիա, որոշելու համար թէ ի՞նչ դիրք բռնէ պատրիարքը Համիտին նկատմամբ, երբ յեղափոխականները ո՛րև է շարժում՝ առաջ բերեն: Ծողովը կ'որոշէ, որ պատրիարքը անմիջապէս պալատ երթայ, յայտնէ Մարդասպանին թէ նոր շարժումի տարածայնութիւններ կան, թէ ասոնք մասնաւորներու գործ են, թէ ժողովուրդը մատ չունի, և հետևաբար, եթէ այդ տեսակ բան մը պատահի, ժողովուրդը ոտքի տակ չերթալու համար հարկ եղածը խորհի:

Այդ որոշումը հազիւ տրւած էր, երբ ուժանակի ծրարը կը պայթի Բ. Դոան մէջ. իրաբանցումը կը սկըսի. սարսափը կը տիրէ. խանութները կը գոցուին: Եւ

պատրիարքը կը փութայ պալատ՝ ժամ մը առաջ տրւած որոշումը գործադրելու:

Հրէշը կըսպասէր անոր գալուն. ժամանակները փոխած էին՝ փոխած էր իր դերն ալ. միթէ ինքը «բարեգութ» հայր մը, անմեղ մեղաւորին հետ պատժելու ընդունակ էր . . .

Խեղճ Օրմանեանն ալ յաղթանակ մը կարծեց՝ տանի:

* *

Բայց միայն Օրմանեանը չէ եղեր աժան յաղթանակներու ծարաւի:

Ար լսեք թէ երկու օր առաջ Հնչակեան Մասնաճիւղ մը (չենք գիտեր նորը թէ հինը) գնասպաններուն յիշատակագիր մը խրկած է յայտնելու թէ Դաշնակցութիւն անունով մարմին մը գոյութիւն չունի և հետևաբար կեղծիք են անոր անունով ցրւած Յայտարարութիւնները: Մասնաճիւղը հարկ համարներ է յայտնել միանդամայն թէ ինքը մասնակից չէ վերջին դէպքերուն և կըսպասէ բարենորոգումներու իրագործումին:

Իր կեղտոտութեան և գձնութեան մէջ այնչափ անհաւատալի կը թուի այդ քայլը, որ վերապահութեամբ կը հաղորդենք: Իսկ եթէ ճիշտ է—որ հարկաւ հրապարակելու քաջութիւնը պիտի ունենան— այն ատեն ամէն մեկնութիւն աւելորդ է. կը բաւէ իրողութիւնը միայն արձանագրել:

Ն Ա Մ Ա Կ Վ Ա Ն Է Ն

30/11 օգոս. 97

Դաշնակցութեան Փէդայիներու խումբը յուլիս 25-ին (հ.տ.) սկսաւ իր արշաւանքը «Պաշկալէի գծին» վրայ: Առաջին յարձակումին փոխչելու հարկադրեցին սահմանապահ պաշտօնեան՝ նշանաւոր քիւրդ մը. խորտակեցին. անոր մարդոց բոլոր վրանները և 2-300-է աւելի քիւրդ ու թիւրք ջարդեցին: Շամբուն վրայ հասնողի պահ յիւր քիւրդ գիւղեր կոտորեցին:

Մերոնց կորուստն աննշան է: Ծաղութիւնը առայժմ մերիննորուն. կողմը կը նըկատուի:

Թիւրք կառավարութիւնը մեծամեծ պատրաստութիւններ կը տեսնէ յարձակում կրող գիծերը արմատաւոր համար, վախնալով որ հրոսակները քաղաք մասնն և դժուարաւ հաստատուած խաղաղութիւնը վրդովեն. և ճարը կտրած՝ անդադար սպառնալիքներ վը կարգայ ժողովուրդին:

Պաշկալէի պարտութեան հեռագիրը շատ ծանր տպաւորութիւն ըրաւ թէ կուսակալն և թէ թիւրք ամբոխին վրան: Վուսակալը իսկոյն կանչել տուաւ «հաղ-գային ջոշերը» և պատուիրեց որ թոյլ չտան և ոչ մէ-

կուն դրոշն քաղաք մտնելու

— Դե՛մէ հայ հրատակներ քաղաք գան ու որ և է տան մէջ ապաստանին, խեղոյն իմաց տւէք ինձ: Եթէ տուէր վառել իսկ հրամայեմ, հոգ մի՛ ընէք. իմ ծախքովս պիտի շինել տամ: Իսկ եթէ չիմացնէք, վա՛յ ձեզ, ամբողջ ժողովուրդը կոտորել կուտամ, առանց ինսպեղու սեռի և հատակի՞:

Աստի «Իշադուր» իշխաններն ու Եզ առաջնորդը՝ Արսէն վարդապետ, մեծ փութկոտութիւն ցոյց տւած են ռբիշ անգամներ ալ այդպիսի հրամաններ կատարելու: Ուստի անանիսն տնկած շուկի մը կըստան, իրենց «գարեոր հաւատարմութեան» նոր ապացոյցն ալ տալու համար:

Այդ լէրբերը այս միջոցին քանի մը անգամ շնորհակալութեան ուղերձներ մատուցանելով Համիտին, յայտարարած են թէ «կաշախները» սրիկայ աւազակներ են և նոյառակ ունին խոսովութիւններ հանելով իրենց համարձակ չեզոք «հաւատարիմներու» վրայէն ալ կայտերական կատարելութեան վստահութիւնը վերցնել տալ: Իսկ իրենք կ'աղերսեն որ Համիտին հովանաւորութիւնն անպահաս ըլլայ իրենց վրայէն:

Ստորագծի լուրերը չկան:

ՅԵՐՐՈՐ ԲԱՂԷՅԻ ՆԱԳԱՆԳԻՆ ՍԷՂ

(Սրտատպած Թողցիկ Թերթ, Թիւ 2-էն. 21 օգոստ. 1897)

Կօմիտէիս որոշմամբ տէրրորի ենթարկւեցան, մէկը միւսի ետեւէն, հետեւեալ հինգ անձերը, իբր հարստահարող, մատնիչ և ոճրագործ.—

1. Մ Ե Տ ք զիւղին մէջ սպաննել տրւեցաւ կատարելութեան պաշտօնեայ ԿՈՇՏԵՍԱՆՅԻ ՊՕՂՈՍԸ, ծանօթ մասնիչ և վաշխառու:
2. Խ Ն Ճ Ո Ր Գ Ի Ն զիւղին ճամբուն վրան սպաննել տրւեցաւ հանրաժանօթ քիւրդ... *) որ ձեռքէն եկած չարիքը չէր ինայեր անպաշտպան հայ ժողովրդին:
3. Գ իւղալտարայի Ս ա գ զիւղին մէջ սպաննել տրւեցաւ նշանաւոր ոճրագործ քիւրդ ՍԸԼՈՆ, որ երեք հայ սպաննած էր կացիմտով և մէկ հայ սիւնի մը կապելով մորթազերծ ըրած էր:
4. Ա վ զ կ ն եր սպաննել տրւեցան սոխայի ԻՍՕՆ և և իր ՌԲԻՆԷ, որոնք առաջին նշանը տւած էին Բաղէշի Չարդին երէք հայ սպաննելով և մեծ դեր խաղացած էին այդ աղետալի օրը:

Այս գործանները նշանաւոր վաշխառուներ էին միանգամայն. իրենց ծոցէն հանւեցան հայերու ստորագրութեամբ արտասուութիւններ՝ 10,000 դահեկանի արծէքով: Մտնեցան Թիւրքիստանը առաջիկային:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Օգոստ. 5-էն իվեր վանի նահանգին մէջ ղեկուած յեղափոխական շարժումը գանազան մեկնութիւններու նիւթ եղած է եւրոպական մտնուէն մէջ:

*) Անունը ծնուագրին մէջ անընթանն է: Ծան. 104.

Քանի մը Թերթեր չարախորհուրդ տուածաք վը անցան անոր վրայէն, ոմանք այդ շարժումին բանալին գտնել կարծեցին չեղուկաստանի գործերուն մէջ, այն ինչ Մեծ Մարդասպանին կատարելութիւնը նախ-փորձեց անոր գոյութիւնը իսկ ուրանալ Ալեքսանայի Polit. Correspondenz-ին ուղղած կիսապաշտօնական հետազոտին մէջ, ապա, իրականութիւնը թարգմանել չկրնալով այլևս, ներկայացուց ան աւազակային արարքի կերպարանքով, հայ ապստամբներուն վերագրելով այն վայրագութիւնները, որ իր սեփական զինուորները միայն գործած էին Հայաստանի եւ Թէսալիոյ մէջ:

Բացարձակ ծշվարտութիւնը վերականգնելու համար, «Գրօշակի» խմբագրութիւնը եր պարտքը կը նկատէ պաշտօնապէս յայտարարել թէ ձգտու. 5-էն իվեր Թիւրք ընկաւներու եւ քիւրդ հրոսակներու հետ կուտո հայերը աւազակներ չեն, այլ երապէս Դաշնակցական մարտիկներու խումբեր, որոնց քաջութիւնը արդարապէս գնահատած են տարիներէ իվեր Թիւրքերը՝ Ֆէ դա յի (անձուէր) մարկանունը տալով անոնց, եւ քիւրդները, որ անոնց յանդուգնութիւնը գովաբանած են երգերու մէջ եւ առածի կարգ անցած սասցումածով մը «Ֆէդայիի գնդակը կը հետապնդէ քիւրդը, կը գտնէ և կըսպաննէ»:

Թո՛ղ Մեծ Մարդասպանը շմիթարե՛ խաբել փորձելով Եւրոպայի հանրային կարծիքը ին գործակալներու այս յայտարարութեամբ, թէ «հայ ժողովուրդի ծայրագոյն տարրերը, ինչպէս նաեւ կօմիտէները, ահաբեկ նղած հերան կոտորածներէ՛ մամէն յոյս կորսնցուցած են նոր շարժումի վը յաջողութեան մասին»:

Անգամ մըն ալ կրկնելու պէտք կայ միթէ, թէ հայկական-չարժու մըն վը անհատներու ցնորական երազներու արդիւնքը չէ, կամ խումբ մը մարդոց փառամուկի տննչանքներու կէտ-նպատակներ, այլ թէ կը բնի արդի հայ կեանքին դժոճակ պարագաներէն, թէ ամէնէն արդար ըողոքն է ժողովուրդի մը, որ կը պահանջէ իր կեանքին, իր պատիւնի եւ իր ինչքին ապահովութիւնը:

Բայց Եւրոպան շուգեց հասկնալ աղ եւ սուտ խուլ եղաւ: Ինքզինքը քաղաքակիրթ կոչող Եւրոպան, որ պարտք ստանձնած էր բարոյքել տալու օսմանեան կայսրութեան քրիստոնեայ հաւատակներուն կացութիւնը, փոխանակ դարձանելու արդէն գոյութիւն ունեցող շարքեր, արիւնի թւական մը բացաւ, անողոր եւ անհաշտ կուի թուական մը, 300,000 դիւալներու բուրգ մը կանգնեցնելով իբր ամբողջ պատասխան հայ ժողովուրդին արդար պահանջներուն:

Հետեւանցն ան եղաւ, որ կեանքի պայմանները, որոնց դէմ կը ըողորէր այդ դժբախտ ժողովուրդը, մեծամեծ համեմատութիւններ առին եւ ակելի ու ակելի անտանելի դարձան 1894, 95 եւ 96-ի արեւելի կոտորածներէն ետքը:

Կեանքի ապահովութիւն տւին, 300,000 հայ կոտորելով. եւ այս վայրկենիս հայու մը կեանքին վրայ յետին շարագործը իշխանութիւն ունի:

Պատիկ ապահովութիւն տւին, սուկակի տանջանքներու ենթարկելով հայ կիներն ու աղջիկները, եւ այս վայրկենիս հայ ընտանիքի մը պատիւը ամէնէն քիչ պաշտպանած բանն է Թիւրքիոյ մէջ: Ինչքն ապահովութիւն տւին, հայու ըտրը ինչքնը յաջողակելով, եւ այս վայրկենիս հայը տուն չունի, մերկ է եւ անօթի:

Ի՞նչ կարելի է սպասել ժողովուրդէ մը, որ իր արժանապատուութիւնը ոտնակոխ եղած կը տեսնէ, իրենները անողորմաբար կոտորւած, եւ ինքը ստոյգ մահուան մը դատապարտուած սովէն:

Հայուն մէջ բան մը միայն կը մտայ իր կեանքը քաշքշելու համար. յեղափոխութիւնն է աղ, որ անոր ծնողը պիտի դնէ զէնքը. եւ գոյութեան թշնամիին հետ կուելու եւ վերջ մը դնելու վիճակի մը, որ արդէն անհատութեան եղած է:

Եւ անա ինչպէս կը քաջատրի երեւումը այդ Ֆէդայիներու, որոնք կորուսած են այն պիէնք, որ սիրելի է իրենց՝ հայր, մայր, եղբայր, ըղբ, եւ որոնք մէկ բանով մը միայն կ'ապաւն են կեանքին. տննչով դժբախտ գոհերու վրէժը լուծելու, մարտուելու իրենց ազգի գոյութեանը սպաննացող վայրենիներու դէմ, եւ իրենց մահով իրենց եղբայրներու կեանքն ապահովելու:

Եւ այն իրողութիւնը, որ այսօր հետգնետ է կը բազմամասն Ֆէդայիներու խումբերը, պերճախօս ապացոյց մը չէ ցոյց տալու, թէ հայ ժողովուրդը ակելի ու ակելի կը կանչի յեղափոխութեան եւ թէ անկէ միայն կըստանէ իր փրկութիւնը:

Վերջին մահներու կարծեցալ անգործունէութիւնը սխտըմամբ վերագրեցին այս յեղափոխական շարժումի կատարեալ ղադարումին:

Թո՛ղ գիտնայ Դահիճը, թէ հայ ազգը թէ եւ ծայրատուած. եւ վստաբար շարժուած, յուսահատ չէ եւ զէնքերը վար չի դնել:

Հայ յեղափոխութիւնը մեռած չէ եւ պիտի չմոնի, ցորչակ տակն զնքը ստեղծող պայմանները:

Այս Յայտարարութիւնը «Գրօշակի» խմբագրութեան կողմէն հրատարակւեցաւ Փրանսերէն լեզուով՝ 18 օգոստ. Բոլոր կարեւոր թերթերը արատապեցին:

Խ Ա Ջ Ի Կ Գ Ն ՈՒ Ն Ի

(Շ Ա Հ Է Ն)

1865 — 1896

1878-ին, Գնունին, տակաւին տասներեք տարու պատանի, իրենց տան մաճն ու հովական ցուպը ձը- գելով, վասպուրականի է: գիւղէն կանցնի վաղարշա- պատ, իր հօրեղբօր հովանաւորութեան ներքե կը թւե- լու և ուսում առնելու:

Երեք տարիէն ծխական դպրոցը կ'աւարտէ և կը յաջողի մտնել Գ. Ճեմարանը, որ իր փայլուն շրջանին մէջն էր այն ատեն:

Դպրոցական տարիներուն մէջ արդէն աչքի սկսաւ զարնել իր բնոյթը յատկանշող գծերը — յանդգնու- թիւն, անկախութեան ոգի և խանդավառ յափշտակու- թիւն պաշտած գործով:

Հոն ուր ընդգիմադրութիւն մը կամ ցոյց մը պէտք էր վարչութեան դէմ, հոն ուր խիզախ կամք մը և մարմնի ճարպիկութիւն կը պահանջէր, հոն ուր ընկե- րոջ օգնութեան հասնիլ պէտք էր — հոն առաջինն էր Գնունին:

Գիւղական կեանքը, ճեմարանի ընկերական նիստու- կացը պարզութեան ու անկեղծութեան խոշոր կնիք մը կը դնեն իր վրան. Գնունին իր կեանքին մինչև վերջին օրը կատարել թշնամի կը մնայ կեղծիքի և ձեւակերպու- թիւններու: Եւ համարձակօրէն կարելի է ընել որ իր այդ յատկութիւններուն կը պարտի ինչպէս իր ընկեր- ները նոյնպէս իր կեանքին բոլոր ձախորդութիւնները:

Իսկ ասոնք 1886-էն կը սկսին:

Ճեմարանի մէջ սկսած աչացաւի համաճարակ մը կը ստիպէ Գնունին վերջնապէս հեռանալու այդ հաս- տատութենէն, որու վարիչներու աչքին փուշն եղած էր արդէն:

Գնունիին ուզածն էր. չի վարանիր. գիտէ իր ընե- լիքը: Գիւղացին — որ մեծցած էր քաղաքի աղմուկներէն հեռու ճեմարանի մենութեան մէջ, հանրային գործունէ- ութեան իրէականերով ոգևորուն միջավայրի մը մէջ, — ո՛չ միայն մոռցած չէ իր գիւղը, այլ հիմա գիտակից սիրով մը կապած կը զգայ ինքզինքը իր բնագաւառին հողին և մարդուն հետ:

Սը դառնայ իր գիւղը և կը ձեռնարկէ գործի. գիւ- ղացիք իր յորգորով կը բանան վարժարան մը, ուր Գնունին կը փորձէ ժողովել իր նախկին բախտակից- ները՝ պզտիկ խաշնարածներ:

Բայց երկար չի տևեր այդ տարի մը չանցած իշ- խանները կը ստիպեն զինքը հեռանալու գիւղէն: Պատ- ճառը. պատճառը պէտք է փնտռել բոլոր այն տար- րերուն մէջ որոնք Գնունիի խառնածքը կը կազմէին:

Հետագայ դէպքը, որ քիչ մը ետքը կը պատահի Պոլսի մէջ, բաւական բան կը պարզէ:

Գնունին ուսուցիչ եղած է Գատը-գիւղի ազգային վարժարանին:

Վիրակի օր մը եկեղեցիին բակին մէջ կը մօտենայ իրեն՝ գիւղին «մեծ աղային» Աբիկ Կանճեանի հացկա- տակներէն մէկը և բարձր ու հրամայական ձայնով մը — Կիւսիւ, կ'ըսէ, գիտէք, որ Աբիկ էֆէնտին գաւազան գործածելու դէմ է. իսկ դուք հակառակի պէս ատանկ այլանդակ «չօպանի» մահակ մը առեր ու եկեղեցիին

բակին մէջ իր քթին տակը կը պտտցնէք: Շատ շատ բարկացեր է. պատուիրեց, որ ալ ձեռքերնիդ չառնէք: — Ինձի նայէ, պարոն, էֆէնտիդ բարև ըրէ և ըսէ, որ իրեն չվերաբերած գործին մէջ քիթը չխտթէ: Հաս- կցա՞ր:

— Խելքդ գրուխդ ժողովէ, միւսիւ, չէ նէ դպրոցէն ձա- բել կուտամ քեզի:

— Գուն կերևայ թէ մարդ չես տեսիր դեռ, յիմար, այս գաւազանիս կեսը գլխուդ կը շարդեմ, կէսն ալ եկեղեցիին բակին մէջ կը թաղեմ, ու ետքը կերթամ ասկէ:

Բնական էր որ հետևեալ օրը դպրոցին դուռը բացած էր իրեն համար:

Գնունին Պոլսի թաղերուն շրջանը կը սկսի յաջորդա- բար. մէկ տարւան մէջ միջին հաշուով երկու տեղ կը փոխէ. ուր որ կ'երթայ նոյն կրակոտ ոգին է որ միշտ նեղ կը գտնէ զինքը շրջապատող մթնոլորտը: Իր բուն յանցանքը — եթէ յանցանք է — իր արժանապատ- ութեան և պաշտօնի գիտակցութիւնն է, աղա-հոգա- բարձական ռեփիմի դէմ անողոք մաքառումը, ու մերկ անկեղծութեամբ դատափետումը այն ամէն բանի, ինչ որ իր աչքին կեղծ, սուտ էր կամ սխալ:

ՅՅ-ին Ռոտոսթոյ պաշտօնի կը կոչուի Անդրէասեանի (Սուրէն) հետ:

Իր մտերիմներու կարծիքով ալ հանգիստ պիտի ըլ- լար Գնունին. իր պաշտօնակիցները ամենքն ալ իրար հասկցող, իրենց գործին հաւասարապէս գիտակ ու կարող էին:

Մանկավարժական անօրինակ գործունէութիւն մը սկսած էր: Աս ալ շատ չի տևեր սակայն. քանի մը ամիսէն փոթորիկը կը պայթի՝ հիմնայտակ կործանե- լու նոր սկսած գործը:

Հմայեակ եպ. Գիմաքսեան — այն ատեն առաջնորդ Ռոտոսթոյի — չի կրնար հանդուրժել այդ մարդիկը, որոնք ոչ միայն իրմէն աւելի յարգանք կը վայելէին ժո- ղովուրդէն, այլ պատճառ եղած էին եկեղեցիին հասոյթ- ները առաջնորդին քսակէն դպրոցին դարձնել տալու:

Գիմաքսեան նախ կը փորձէ երկդիմի քարոզներով նորեկները հարածել: Չի յաջողիր: Լուր տարածել կուտայ այն ատեն կառավարական շրջանակներու մէջ թէ ազգային վարժարանի ուսուցիչները կողկասցի յե- ղափոխականներ են և առաջնորդին համար ալ կասկա- ծելի մարդիկ:

Ձերբակալելու վտանգին տակ՝ Գնունին, Անդրէաս- եանը և ընկերները, այլ և այլ ձամբաներով, կծիկը կը դնեն գիշերանց Ռոտոսթոյէն:

Ռոտոսթոյի ձախողանքը չի վճատեցներ Գնունին. ար- դէն հաշուեր էր իր աստղին հետ, որ թափառայած կը պտտցնէ զինքը մէկ տեղէն միւս տեղ:

Այդ կեանքը կը յարմարէր իր խառնածքին, որ միշտ յուզումներու հետամուտ՝ թերևս ցամքէր հան- դարտ գործունէութեան մը մէջ:

Ուսուցչութիւնը յապուրդ չէր կարող տալ անոր հօ- գիին. եթէ կը հաւատար թէ նոր սերունդը պատրաս տել պէտք էր ապագայի յամառ կուխներու համար, ինքզինքը չէր կարող չէզոքացնել յեղափոխական ժա- մանակակից շարժումէն, որուն անհրաժեշտութիւնը, որուն ծագում՝ տուող պարագաները ո՛չ միայն տեսած, այլ և իր մորթին վրայ փորձած էր: Վասպուրականի

յիշողութիւնները չէին կարող ջնջել իր մտքէն. իր բն- տանիքին պատմութիւնը թոյլ մանրանկարն էր ահաւոր իրականութեան մը:

Եւ զարմանալի չէ որ Գնունին առաջիններէն մէկն եղաւ, որ ձեռքը կը կարկառէ Դաշնակցութեան դրօշը բարձրացնելու Պոլսի մէջ:

Այդ օրէն Գնունին ուրիշ կեանք չ'ունենար, իր ամբողջ հոգին ու միտքը ատով զբաղած է:

Դպրոցէն դուրս Գնունին փնտռելու էր սրճարաններուն մէջ կամ պարտէզներուն խորը՝ բան գործ ըրած սթա- փեցնելու, ոգևորելու իր շուրջը հաւաքած արհես- տաւորները, խանութպանները, որոնք առաջին անգամ կը տեսնէին վարժապետ մը, որ ո՛չ թէ գինիի կամ օղիի գաւաթներ կուգար պարպելու հոն, այլ բացա- տրելու հարստահարւածին և ճնշածին՝ իր իրաւունք- ները և անոնք կործակու կերպը աշխարհի մեծերու ճի- րաններէն:

Եւ մինչ Անդրէասեանը (Սուրէն) առաւելապէս յուս- եալ՝ «ներու շօշափն մէջ կը նետէր իր ցանցը, Գնու- նին գաղափարի սերմերը կըցանէր աւելի լայն տարա- ծութեան մը մէջ, ժողովրդի հասարակ կոչած այն խաւերուն, որոնք մեր յեղափոխական կեանքի անհա- տական գործունէութեան հրաշալի տիպարները արտա- դրեցին, որոնց անունները շատերուն անծանօթ, մեր ժո- ղովրդի բարոյական բարձրութեան ամենէն պերճախօս ապացոյցներն եղան:

Ռոտոսթոյնէն դարձին ա՛լ աւելի մեծ ծաւալ ստացաւ իր գործունէութիւնը, երբ յարողեցաւ Սամաթիոյ վար- ժարանին մէջ ուսուցչի պաշտօն գտնել:

Ձուգաղիպուութեամբ մը՝ Դիմաքսեան, որ ռոտոսթո- ցիներու զայրոյթէն փախած էր, քարոզիչ կը նշանակուի նոյն թաղին:

Առիւր անխուսափելի էր. Գնունին մոլեգնաբար ա- ուաջ կը նետուի:

Սամաթիոյ պաշտօնէութիւնը կը սարսափի: Զի կըր- նար տանիլ այդ կատաղի մարդը, որ առաքեալի մը հեղինակութեամբ նոյն քանակով կը չափէ ու կը ձևէ եպիսկոպոսին վեղարը, թաղականին սին ամբար- տաւանութիւնը, հոգաբարձութեան անտեղի յոխորտան- քը, պատրիարքարանի յետհետ « ընթացքը, Մարդաս- պանին հայկործան սիստեմը:

Հրաժարագիր մը կը հասնի իսկոյն: Գնունին կը խնդայ: Ու՛շ էին մնացեր: Դպրոցէն կրնային հրաժարե- ցնել, բայց թաղէն ո՛չ էր բոյնը արդէն շինած էր Սա- մաթիոյ մէջ: Տուները բաց էին իր առջև. ամենքը սի- րով ու համակրանքով կ'ընդունէին այդ երիտասարդը, որ զարմանալի կերպով լծորդած էր իր մէջ արևելեան դերվիշի յատկութիւնները եւրոպական կենցաղագիտու- թեան հետ: Սամաթիան ա՛լ իրենն էր, Սամաթիոյ յե- ղափոխականները իր որդեգիրներն եղան:

Եւ բան մը, որ պատիւ կը բերէ այդ թաղին և անոր անհետաւոր դասակարգին, այն պարագան է, որ Գնունին երկար ատեն անծանօթ կըմնայ նոյն տեղի ոս- տիկանութեան, հակառակ իր զարմանալի յանդգնու- թեան որով յեղափոխական շարժումներու մասին կը խօսէր ու կը վիճաբանէր: Հանրային վայրերու մէջ և հոն իսկ կը բաժնէր. «Դրօշակ»-ի թիւերը խուճիկ տասնապետներուն:

95-ին կը ձերբակալուի պարզ կասկածով մը: Իր

վրայ բան մը չկրցան ապացուցանել: Հիւսնին, ոստի- կանութեան որչի արիւնարբու գաղանը, իր օուր հօ- տառութեամբ Գնունիին մէջ զգաց իր որսը: Զնդա- նը և անօթութիւնը, իբր միջոց, հետեւանքի մը չբերին. բայց Հիւսնին իր ճիրմաններուն մէջ կը պահէ զինքը, մինչև ապացոյց մը ձեռք անցընէր:

Գնունին ոչ միայն չի վհատիր, այլ պարագա ալ չի կենար: «Շահէն ի վանդակի» ստորագրութեամբ նա- մակներով վրէժի ու գործի կը մղէ իր ընկերները:

Աեց ամիսէն կ'արձակուի զօրաւոր միջնորդութեան մը շնորհիւ: Բանտէն կատղած դուրս կ'ելլայ. միտքը դրած է ալ չկենալ Պոլիս, այլ երթալ Վասպուրական և իր հին տնէն իրագործել — հրասակներու խուճիկ մը կազ- մել: Բայց շատ բան փոխւած կը գտնէ իր շուրջը. յեղա- փոխական գործունէութիւնը խոշոր քայլեր կատարած էր. տեղական կոմիտէները՝ Ռոսաբ, Սիւնիք, Շանթ, Զոհ, Ապուպելճ ձեռք ձեռքի տւած յեղափոխական ցանցով մը պատած էին Պոլիսը: Գնունին կ'ոգևորուի, չ'ուզեր բաժնուիլ իր ընկերներէն և կ'անդամակցի Զոհին:

Բանտէն ելելուն առաջին գործը կ'ըլլայ ընկերներուն հաղորդել բանտին մէջ իր քաղած նորանոր փաստե- րը և տեսածները ոստիկանութեան բովսէր Հաճի Տիգ- րանի կատարած գձուձ դերի մասին և տէրրօր պա- հանջել անոր դէմ. բան մը որ կը կատարուի 2 յունիս 95

Այս անգամ Գնունին պաշտօն կը գտնէ Ազգային Որբանոցին մէջ: Գթութեան այդ յարկին տակ կը գտնէ մատաղ մարդկութիւն մը երեսէ ձգւած, իր ճակատա- գրին թողած: Սուր նայւածքով հասու կըլլայ որ այդ սրբենի կեանքերը մուծին մէջ տեսակ մը առուտորի ապրանք են մարդկային գազանական կիրքերու: Հող- կըսկսի նոր կուլ մը: Մարդկեղէն ահագին վոհմակ մը ունէր իր դիմաց:

— Պիտի յաջողիմ . . . :

Եւ կը յաջողի Որբանոցը փոխադրել Հիւանդանո- ցէն անջատ տեղ մը. որբերը ինքզինքնին կը գտնեն ուրիշ աշխարհ մը ուր մարդը գազան չէ . . . Յաջո- դեցաւ, բայց ամբողջ Հիւանդանոցը իր դէմ զինեցաւ իր խաւարային զէնքերով. գաղտնի դաւեր նիւթեցին, ամբաստանութեան չարաշշուկ զօրոյցներ ցանցին ամէն կողմ:

— Գնունին դաշնակցական է.

— Գնունին բարձին տակ ատրճանակ կը պահէ:

Հոգաբարձութիւնը սարսափահար իր սրբաքննու- թեան ատենը կը կանչէ Գնունին. առաջին ամբաս- տանութեան համար չի համարձակիր բերան բանալ և բոլոր ուժը կը թափէ ատրճանակի խնդրին վրայ: Ատրճանակ. ինչպէս կրնայ ներուիլ այդպիսի յանցանք մը, մանաւանդ Որբանոցին մէջ, ուր քանի մը կտոր միս ու քանի մը գունտ հաց կը խրկուի «բարեխնամ» կա- ուսվարութեան կողմէ՝ գողերու ու աւազակներու փորը կշտացնելու համար:

— Իրա՛ւ է, պ. Գնունի, որ բարձերնուդ տակ ատր- ճանակ կը պահէ:

— Այո՛, ոչ միայն բարձիս տակը, այլ և մէջքս:

— Ի՞նչ պէտք ունիք ատրճանակի:

— Պապը-Ալիի կոտորածին օրը, երբ դուք ամենքդ ալ պահւրած էիք, մենք Որբանոցին տղաքը բիրբրով միայն կըցանք զինել ինքզինքնին պաշտպանելու հա- մար: Իսկ ես բոլոր յոյսս դրած էի ունիւթէրիս փո-

ղին ու գնտակներուն վրան:

— Այ, պ. Գնունի, ձեր ատրճանակը պարզապէս դաւաճանութիւն մըն է Որբանոցին մէջ, և հոգաբարձութիւնս չի կրնար ներել:

— Ձեր կարծ խելքին ըմբռնումն է ադ: Ես ատրճանակ պիտի ունենամ միշտ և եթէ դուք անպիտոյթ էք տակաւին մէջ մէկ հատ ունենալու, ամօթ ու վայ ձեզի. կը ցաւիմ՝ վրանիդ:

Այդ դէպքէն քանի մը օր ետքը Գնունին Որբանոցէն դուրս կ'ելլէ ոստիկանութեան յանձնելու սպառնալիքին տակ: Բայց հոգաբարձութիւնը խոհեմութիւն կը համարի վճարել անոր տարեկան ամբողջ թոշակը — Պոլսի մէջ չտեսնուած բան մը — իր օձիքը ազատելու համար այդ «վտանգաւոր» մարդէն:

Գաշնակցութիւնը իր տենդոտ գործունէութեան մէջն էր այդ միջոցին. օգոստոս 14-ի պատրաստութիւնները կը տեսնուէին:

Գնունին հիմա իր ամբողջ ժամանակը — որուն մէկ շնչին մասը միայն կը գրաւէին իր մասնաւոր դասերը — նւիրեց գործին. օր մը Սամաթիա, օր մը Իւսկիւտար օր մը Բերա, շարունակ իր խումբերուն հետ կ'անցընէր իր ժամանակը:

Յունիս 3-ի կախաղանները իր դառնութեան չափը լեցուցին: Գնունին վճռին գործազրումէն քանի մը օր առաջ առաջարկեց կեդր. կոմիտէին ուժակիր խումբի մը գլուխն անցած՝ սատկեցնել դահիճները, խորտակել կախաղանը և տղաքը ազատել: Գնունիի առաջարկը, որ շատերուն ալ տենչն էր, կարելի չեղաւ իրագործել. պատրաստութիւնները վերջացած չէին, կը վախցուէր ամբողջ գործ մը գահավիժել:

Անկէ ետք Գնունին բոլորանէր խրեցաւ իր նոր ստանձնած գործին մէջ — պատրաստելու Սամաթիոյ կուրը, որուն ծրագիրը մշակած էր ինքը Սուրէնի և Միսակեանի հետ: Ալ կը հանդարտի, ինքն իր մէջ ամփոփած. ամփոփած մանաւանդ գնդակի, ուժանակի և ուժերու իրեն այնքան սիրելի զօսանքին մէջ:

Յուլիսէն սկսած մինչև դէպքին օրը ցանցառ կերևնայ իր բարեկամներուն. Սամաթիայէն դուրս կելլայ կօմիտէներու արտասովոր ժողովներուն ներկայ ըլլալու միայն: Օգոստոս 13-ի իրիկունը վերջին ժողովէն դարձին, ուրախ ուրախ իր վերջին մնաք բարովը կըսէ բոլոր իր ընկերներուն, ամենուն հետ ալ համբուրելով:

Նոյն օրը հեռուեալ երկտողը կը գրէ իր մէկ մտերի մին.

Սիրնելոյ իմ,
Վաղը հարմիրքս օրն է... Ազատութեան ողին թեւերը քայ
անհամբեր ինձի կըսպասէ: Ներքէ՛ որ ասանց քեզի կանխաւ տը
տալու, վերջսական որոշումս տուի: Հարմիրքս շարքը կ'ընդունիմ՝
Կարօտազին համբոյրներով
13 օգոստ. 1896
Շ Ա Ն Ի Ն

Գնունին պատրանքի մէջ չէր:
Քրդգար իր քայլին օրհասական ելքը. չընկրկեցաւ: Կուրն առտուն կանուխ ելաւ. գիտէր թէ իր վերջին օրն էր. բայց մահուան հանդէպ չկորսնցուց իր պաշարիւնը: Սովորականէն շատ երկար զբաղեցաւ իր արդուղարգով. կարծես հարսնիքի կը պատրաստուէր իրօք:

Սամաթիոյ մէջ սկսելիք կուրէն առաջ վերջին ժողով մը որոշած էին ընել Միսակեաններու տան մէջ:

Կուրն ղեկավարները՝ Գնունին, Անդրէասեանը, Միսակեան և Արապեան, առտուան ժամը 7-ին կը պատ-

րասուէին արդէն ժամադրաւայրէն մեկնելու, ամէն մէկը իր կուր գիրքը գանելու համար, երբ յանկարծ Միսակեաններու տունը պաշարեցաւ:

Իրապէս Գնունին ձերբակալելու եկած էին: Տանջանքի տակ կորուսած խոստովանութիւն մը այդ անունը տուած էր իրը պետ մօտայուտ խռովութեան մը...

Չորս քաջերուն կը մնար անձնատուր ըլլալ կամ մեռնիլ:

Բայց անոնք արդէն մահը կը փնտռէին. չչիտթեցան. նախկին ծրագիրը ալ անիրագործելի էր. որոշեցին պաշտպանողական դիրք բռնել. հաղորդել կուր միւս կէտերուն իրենց կացութիւնը և անխախտ պահպանելով՝ որոշումը կուր միայն կէսօրին սկսիլ: Գնունին հեգնոտ քաղաքավարութեամբ մը կը յայտնէ պաշարող ոստիկաններուն, թէ կէսօրին անձնատուր պիտի ըլլայ:

Այնչափ մեծ էր հայ յեղափոխականի ազգած սարսափը, որ ոստիկանները չեն համարձակիր բռնութիւն իգործ դնել և ապուշ ապուշ կը կենան տան առջև 5 ժամէն աւելի, սպասելով որ կէսօրին Գնունին կամովին անձնատուր ըլլայ:

Կէս օրէն կէս ժամ անց՝ Գնունին կը նետէ առաջին ուժերը, որուն կը պատասխանէ իսկոյն Լէպլէճի փողոցին ուժերը...

Արսկի կուրը, ահաւոր, իր տեսակին մէջ անօրինակ ոչ ինքնապաշտպանութեան, այլ ահաւոր բողոքի մը...

Գնունին զխաբաց՝ մէկ ձեռքը ունկնելու, միւսը ուժեր, վրէժխնդրութեան ոգիի պէս կերևնայ պատուհանին առջև սև մուկին ու իլացուցիչ որոտներուն մէջ: Իր ուժերը շնսատակ կը փռեն Գահիճին զինուորները, իր դառն ու նախատալից խօսքերը ահարկու ձայնով մը ուղղած Մարգասպանին՝ սուկում ու կատաղութիւն կ'ազդեն ներկայ բարձրաստիճան ղինուրականներուն:

Ոչ թէ սպանել կ'ուզէր ղինքը, այլ ողջ-ողջ բռնել: Հիւսնին ալ կը վազէ կուրայ Սամաթիա, կը կանգնի վարը փողոցին մէջ, պատուհանին առջև. շան պէս կըսկսի քծնիլ Գնունին որսալու համար. «հայրագութ» սուլթանը պիտի ներէր իրեն ու պատիւներ ալ պիտի տար...

— Գուն չէ՛իր, գազան, որ 6 ամիս չարչրկեցիր ինձի բանտին մէջ: Քեզ ալ կը ճանչնանք, խօսքերդ ալ կը հասկնանք: Գնա՛, պատմէ՛ տեսածդ Երզրզի Գահիճին և ըսէ՛ որ աս նախերգանքն է ըլլալիքին: Անձնատուր ըլլա՛ւ, հա՛, հա՛, հա՛... մեր դիպիները կը ստանաք, բայց մեր մահը ձեզի շատ սուղ պիտի նստի... Համիրին գահը պիտի տուժէ հայ ժողովուրդին չար չարանքները...

Հիւսնին ինքզինքը կ'ուտէ, բայց Բնչ կրնայ ընել սուլթանին բռնակալ ուժը չի հասնիր մինչև այդ պատուհանը: Տղաքը կը մերժեն որ և է բանակցութեան մանել զինուորականներուն հետ, առանց դեսպանական թարգմաններու:

Եւ ուժերը կը գոռան ու կը բղկտեն Համիրի զինուորները:

Մնացածը ծանօթ է արդէն:

18 ժամերու դիւցազնական կուրէ մը ետք, երբ ոչ յոյս կը մնայ, ոչ ուղիւսութիւն, չորս քաջերը կորոշեն ինքնասպան ըլլալ: Գնունին կըսպասէ այդ որոշումին

այ գործադրումին... կը տեսնէ իր շուրջը իր սիրելի Սուրենի վերջին ջղաձգութիւնները մօրֆինի ազդեցութեան տակ, ակնատես կը ըլլայ Միսակեանի և Արաբեանի հոգևարքին... վայրկեան մըն ալ՝ կը նետէ իր վերջին ուսմբը զինուորներուն շարքի մէջ և ուկվճ վերի փողն ալ կուղղէ իր բերանը...

Գնունին կուողներու, առաջինը և մեանողներու վերջինն եղաւ:

* * *

Պալըքըլի հանգստարանին մէջ՝ պարզ հողակոյտ մը, որ մարդկային յարգանքի ո՛չ մէկ նշանը կը կրէ իր վրան—նախանձոտ գուրգուրանքով մը կը պահէ ոսկորները այդ քաջերուն, որոնք գիտցան արհամարհել մահը՝ կեանքի հաճոյքը պարտքի կատարումին մէջ որոնելով:

Բուսական կեանքի մէջ գետնաքարը՝ հոգիով և մօքով թզուկները անկարող էին և անկարող եղան այդ դիցազնական քայլը ըմբռնելու:

Բայց թշնամի մը, Միսակեաններու տունը պաշարող զինուորներուն հրամանատարը, սքանչացումով կը հաստատէր, որ եթէ հարկը Գնունի ըլլային հոն, իրենք ամօթապարտ ետ դառնալու պիտի հարկադրուէին:

Այդ գնահատուելի ալ աւելի կարժէ. բայց Գնունիի աճիւնը կրնայ խաղաղ մնալ:

Հայ նախնիներու դաշտին մէջ կը վերսկսի շարքը նոր հերոսներու, որոնց թիւը լէգէօն է, որոնց նշանաբանը՝ դիմել անխոնջ դիմել դէպի իդէալը, նոյն ճամբով, ուր քալեցին իրենց նահատակ ընկերները, ուր ինկան անոնք, հարթելով ճամբուն վիհերն ու անդունդները իրենց անշնչացած դիակներով:

Հուսման

Ե Ի Ր Ո Պ Ա Կ Ա Ն Թ Ե Ր Թ Ե Ր Է Ն

ԿՕՐԵՍՊՕՆԴԱՆՍ ՊՕԼԻՏԻԿ.— Իրաւ է, որ գաւառներու մէջ իրենց յուսահատ կացութեան հետևանք, հայոց մէջ ստուգիւ մեծ դժգոհութիւն կը տիրէ: Դիւանագիտական շրջանակներու մէջ այն կարծիքը կը գերակշռէ, թէ Բ. Դուռը իր սեփական շահուն համար բան մը ընել պարտաւոր է հայ ազգին:

ՍՏԱՆԻԱՐԴԻՆ կը հաղորդեն Պոլսէն թէ Վանի անդիական հիւպատոսին մէկ հեռագրին համաձայն, կը կարծւի թէ չորս հայ խումբեր կը գտնուին տակաւին օսմանեան հողի վրայ, թէև թուրքերը կը յայտարարեն թէ անոնք ետ մղած են Պարսկաստան:

Վանի և Մուշի իշխանութիւնները կը ջանան հաշտութիւն մը առաջ բերել հայերու և քիւրդերու միջև:

ԴԵՅԻՒ ԵՒԻՉ-ին կը հաղորդեն Թաւրիզէն հետևեալ մանրամասնութիւնները հայ Զեդայիներու յարձակումի մասին Խանասորի հովտին մէջ գտնուող քիւրդերուն վրայ:

Հայերը սահմանն անցան օդոստ. 6-ին և թշնամին յանկարծակիի բերին վրաններու ներքև: 3 — 600 հոգի սպաննեցին ու վերաւորեցին: Այդ քաջագործութեան և տաք հայերը, որ միայն 20 հոգի կորսնցուցած էին, լեռները քաշուեցան: Սուտ է բողբոջին, թէ կիներ ու մանուկներ տանջած կամ սպաննած ըլլան: Հայերը ձեռք ձգած են կարևոր ստուգագրեր:

ԿՕՄԲԱ (Աթէնք).— Պոլսէն եկած վերջին լուրեր-

րուն համաձայն՝ Բ. Դուռն մէջ պայթած ուժանակէք ծրարը 48 հոգի սպաննած և բազմաթիւ մարդիկ վիրաւորած է:

Հայ ապստամբներու շարժումը Վասպուրականի մէջ մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ դժբախտ ժողովուրդին, որ այնքան տարիներէ իվեր կը հեծէ մահիկ բռնապետութեան ներքև:

ԳՕԼՈՒԱ.— Օսմանեան կառավարութիւնը Պարսկաստանին ծանուցագիր մը խրկեց, պահանջելով անմիջական պատժումը այն խումբերու, որոնք սահմանն անցած են սպաննելու, աւերելու և թախելու համար: Ար պահանջէ վերաւորեալներուն և մեռածներու ընտանիքներուն համար ալ տուգանք, իսկ պարսիկ զինուորական իշխանութիւններուն, որոնք չկրցին արշաւանքն արգիլել խիստ պատիժ:

ՄԷՄՕՐԻԱԼ ԴԻՊԼՕՄԱՏԻԿ.— Թէ հրանի դահլիճը կը պնդէ թէ ինք Բ. Դրան իմաց տւեր է Պարսկաստանն ապստանող հայերուն դաւադրութեան և շարժումներու մասին: Ար մերժէ ամէն պատասխանատուութիւն և կը յայտարարէ, որ եթէ թիւրք զինուորները լաւ պահանած ըլլային սահմանագրութիւնը, հայերուն վերջին արշաւանքը տեղի չէր ունենար:

ՄՕՐԻՆԻԿ ՊՕՍ.— Պարսկական սահմանագրին, հայ գործակալները նոր արշաւանք մը ընել կը մտածեն: Հրաման տրուեցաւ պարսկաթըքական սահմանագրութիւնը ղորք երկեր:

ՌԷՅՏԻՐԻ ԳՈՐԾ.— Մարտի 2-էն փաշան կը հեռագրէ, թէ հայ աւագակները իրենց վերաւորները Պարսկաստանի սահմանը, Հաֆուան(°) դիւղը փոխադրած են և յաջողած են 500 ձիաւոր հանել Պաշկալէի վրայ յարձակելու համար: Սակայն գայմազամ Հալիմ պէյ և Պաշկալէի իր պաշտօնակիցը, ուժեղին միացնելով՝ յաջողեցան արգիլել(°) հայ յեղափոխականներու խուժումը դէպի Թիւրքիա: Յաւանք է տեսնել որ քանի մը տեղական պարսիկ իշխանութիւններ հայ արշաւողներուն դէմ անփոյթ կը գտնուին հարկաւոր միջոցներ ձեռք առնելու և մինչև իսկ կօշնեն անոնց, — իրողութիւն մը, որ երկու երկիրներուն միջև եղող յարաբերութեան ու դաշնագրութիւններուն համաձայն չէ:

Նոյն գործակալութիւնը կը հեռագրէ օգ. 31-ին թէ պատրիարքը Մարդասպանին գահակալութեան տարեդարձի օրը ներկայացեր է պալատ հայ ազգի կողմէն բարեմաղթութիւններ ընելու: Մարդասպանը իր հոհունակութիւնը յայտնած է ընդհանրապէս հայ ազգին(°) և մասնաւորապէս պատրիարքին ընթացքին համար: Վերագործին պատրիարքը մաղթանք կատարած է Մայր եկեղեցիին մէջ:

Պատրիարքարանը պատրաստած է շերտահակալութեան ուղերձ մը այն ներողամտութեան համար, որ Մարդասպանը ցոյց տւած է հայ ազգին նկատմամբ վերջին դէպքերու միջոցին:

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Է Ն

ՆԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ մէջ ստացած է. Սուլինա Սարգիսեան 20Փր. Սուչաւ Բեկոփիլեան 1Փչ. Բաբիլոնէն Շէմս 2 ուրբլի, Մ. Գ. 3 ուրբ.

Լօղան՝ X-ից 5 Ֆր.—Ժընև՝ Շահէնից 2 Ֆր., 55 ս
 Բ.էն Էդիսոնի գրեւու մեքենայ մը (միմտօգրագ) № 4:
 Պուքրէշի Ամպ խ.-էն՝ Ա. Պ. 5 Ֆր, Գ. Արսլանեան 4 Ֆր,
 Յ. Շաքարձեան 2 Ֆր, Բ. Արմազանեան 2 Ֆր, Յ. Ճա
 մուզեան 1 Ֆր, Աւետիս Մինասեան 2 Ֆր, Կայծակն
 խումբէն՝ Ա. Ճ., Կ. Գ., Յ. Ն., Զ. Բ., Գ. Թ., Յ. Հ.,
 Պ. Կ., Մ. Բ., Յ. Ա., Ա. Գ. 1-ական Ֆր.:

ՈՍԿԵՊԱՆՔ քղ-ի Կօմիտէն ստացած է.

Արմէն 20 օսմ. ոսկի, Թուրքի 50 օսմ. ոսկի, Արգոս
 10 օսմ. ոսկի, Բուլղարեան Լօան 15 օսմ. ոսկի, Արգոս
 25 օսմ. ոսկի, Բալթիկ 30 օսմ. ոսկի, Ռուսի 75 օսմ. ոսկի.
 Անդրանիկ խ. 30 ևս 29 1/2 դահ., Բամբլիա խ. 25
 ևս 25 դահ., Արտուս խ. 12 ևս 12 դահ., Առիւծ
 10 դահ., Հօշրօթ, Բաղամ, Ազգ և Խալիկ 40 դահ.
 Արտորդաց խ. 30 դահ.:

ՅԱՊԱՐ քղ-ի Կեդր. Կօմիտէն ստացած է

Մայիսի ամսամիջարները՝

Վրէժ Կօմիտէ 70 դհ, Աուրիչ շրջ. 55 դհ, Զրմէժ
 շրջ. 27 դհ, Գեղըուկ շրջ. 20 դհ, Փոթորիկ շրջ. 40
 դհ, Մամիկոնեան շրջ. 30 դհ, Կուուփ շրջ. 30 դհ, Նոր
 րածին շրջ. (ապրիլ և մայիս) 40 դհ, Բ. Ս շրջ. 47 1/2 դհ.
 Յունիսի ամսամիջարները.

Վրէժ Կօմիտէ 70 դհ, Աուրիչ շրջ. 55 դհ, Գեղըուկ
 շրջ. 20 դհ, Զրմէժ շրջ. 27 դհ, Նորածին շրջ. 20
 դհ, Աուր 15 դհ.:

Գնդակ շրջ. (յունիս և յուլիս ամսամիջարը) 95
 դհ, Փոթորիկ շրջ. 40 դհ, Մամիկոնեան շրջ. 30 դհ,
 Կուուփ շրջ. 30 դհ.:

Յուլիսի ամսամիջարները՝

Վրէժ Կօմիտէ 70 դհ, Աուրիչ շրջանակ՝ 55 դհ,
 Գեղըուկ շրջ. 20 դհ, Զրմէժ շրջ. 27 դհ, Փոթորիկ
 շրջ. 40 դհ, Մամիկոնեան շրջ. 20 դհ, Կուուփ շրջ.
 30 դհ, Սլաք շրջ. 30 դհ, Նորածին շրջ. 20 դհ.:

Օրտու քղ-ի Բանակ խմբէն Ժորժի միջոցաւ 37 1/2 դհ:

ՆԱԽԱՅԱՆՊԻՍՅՈՒ Վօմիտէն ստացած է.

Գաղթավայրի մասնաձիւղէն՝ Հովարարէն՝ Ծով 1
 ուուրի, Սարեակ 1 ու, Մօսիկ գիւղէն Յարութիւն 10
 ու, Կարմիր գիւղէն Ստ. Պաշտո 2 1/2 ու, Սաչին 5 ու,
 Զրաշէնի «Անասիա» Մասնաձիւղէն 101 ու, Կլորիկի
 «Արթուն» Մասնաձիւղէն՝ Կացին 100 ու, Աստղ 20 ու.
 2օրս մարդ 5 ու. 10 կուպ. Սև ջուրից՝ Յ. Մ. Ս. Եղ-
 բայրներ 50 ու., 2Եխ գիւղից՝ Կ. Բ. 5 ու., Ս. Բ. 5 ու.,
 Կ. Ս. 15 ու., Ապառաժ գիւղից՝ Յ. Կ. 10 ու., Յ. Ա. 5 ու.
 Մ. Բ. 5 ու., Յ. Ա. 5 ու., Կ. Ս. 10 ու.: Հուր քղ-ի
 մասնաձիւղի միջոցաւ Դաշտ քղ-ից՝ Սերգօ 5 ու., Ե-
 ուանդ 5 ու., Վրէժեան 10 ու., Համբերութիւն 10 ու.,
 Լևոն 2 ու., Խնձոր 2 ու., Արտակ Գնունի 25 ու., Այ-
 րո 10 ու., Բուուակ 10 ու.:

Բերդ քղ-ի Կօմիտէն ստացած է մինչև 15 յունիս.

Խոսրով 123 1/2 դհ, Սուրէն 73 1/2 դհ, Ապրօ 19
 դհ՝ Երուանդ 19 դհ, Ասլան 9 1/2 դհ, Մուշեղ 66 1/2
 դհ, Կամար 38 դհ, Մ. Կացին 21 դհ, Օժանդակ խ.
 100 դհ, Գնդակ խ. 80 դհ, Շանթ խ. 74 դհ, Թումբ
 խ. 30 1/4 դհ, Արօր գիւղի Մարձու խ. 52 3/4 դհ, Ծով
 գիւղի չորս անձերէ 20 դհ.:

ՊԱՐԱՆՆԱՆ Կեդր. Կօմիտէն ստացած է.

Ֆիլիպպէ քղ-էն՝ «Շաքէ» Կանանց Ընկերութենէն
 251 լև 50 ս, Ա-ի ձեռամբ գաղթական հայաստան-

ցիներէն 100 լև, Պ. Ե...րից 100 Ֆր, Արցախ 100 Ֆր,
 Մանած 100 Ֆր, Ս. 100 Ֆր, Վարած. 40 Ֆր, Ա. Գոշ
 20 Ֆր, Ա. Կ. 20 Ֆր, Գործարանատէր 20 Ֆր, Թ. 10
 Ֆր, Գ. 10 լև, Բ. Եղբ. 6 լև:

ԱՍՏԻՍՅՈՒ Կօմիտէն ստացած է.

Խաչատրեան 2 լև, Յարութիւն 5 լև, Օր. Ալիս 10
 լև, Ս. Վերժին, 10 լև, Առիւծ 4 5 լև, Աստղիկ 5 լև,
 Օր. Վարդ 5 լև, Շողեկառք խ. 8 լև, Թուրք խ. 6 լև,
 Փետուր խ. 1 լև, Թումբ խ. 2 լև, Յասմիկ 2 լև, Ոմ
 1 լև, 2օր խ. 9 լև, Սահակեան խ. 4 լև, Տիգրանուհի
 1 լև, Գրիգոր 1 լև, Առիւծ 4 5 լև:

Շումլայի մասնաձիւղէն (յունիս).

Մասնաձիւղի անդամներ 16 լև, Կայծ խ. 5 լև: 65
 ս, Ծաղում խ. 14 լև, Հուր խ. 6 լև, Արշաւանք խ.
 5 լև, Հրացան խ. 12 լև 10 ս, Վարագ խ. 9 լև, Ա.
 Խանամիրեան 4 լև:

Աստղիկ խ. 14 լև, Բաղունիք խ. 4 լև, Գալուտի
 ձեւքով՝ Պուշկա 10 լև 30 ս, Ոմ 5 լև, Հրանտ 2
 լև, Եփրատ խ. 8 լև, Վ. Տ. Հ. 5 լև, Հ. Մեկեքեան 3
 լև, Տ. Վ. 5 լև, Յ. Գ. 1/2 նապ. 1/4 օսմ. ոսկի, Ս.
 Պ. 2 լև, 2օր խ. 9 լև, Դաշտ խ. 10 լև, Սուերներ
 16 լև, Սահակեան 9 լև, Պալքձեան 4 լև 50 ս, Յով-
 սէփեան 1 լև 50 ս, Էլվանեան 1 լև 50 ս, Ա. Զ. 1
 լև, Ծծան խ. 4 լև, Վ. Տ. Հ. 350 լև 20 ս, Մ. Մ.
 41 լև 20 ս, Փիչիարով 103 լև, Աշխէն խ. 8 լև,
 Վերջալոյս խ. 8 լև, Աղաթի 20 լև 50 ս, Զրից 716
 լև 50 ս, Համազասպ 103 լև, Փայլակ 10 լև, Գնէլ
 1 լև, Մանաձիհր 1 լև, Առիւծ «Ծ» 3 լև, Հայկ 1
 լև, Աշտարակ 1 լև, Շանաչող 1 լև, Շումլայի Մաս-
 նաձիւղից 100 լև, Նորից 20 լև 60 ս.:

ՌՈՒՅՈՒՆՔԻ Կօմիտէն ստացած է.

Արարատ խ. 25 լև, Դաղանասպահ խ. 35 լև, Նոր
 Աշխարհ խ. 20 լև 50 ս, Պանդուխտ խ 43 լև,
 Թունովա քղ-էն Գ. Սարգսեան 10 լև 30 ս, Ճըր-
 ձովայէն Սթէֆօ Թ. 3 լև, Յովսէփ Թ. 3 լև, Կրակից
 2 1/2 լև, Կայծակից 2 1/2 լև, Բարսեղ Մ. 1 լև, Ս.
 Օհաննիսեան 2 լև:

ՐՈՒՐԳԱՅԻ Կօմիտէն ստացած է.

Կամարական խ.-էն 49 լև, Եփրատ խ.-էն 4 լև,
 Տարօնի խ. 13 լև, Արշալոյս տիկնանց խ. 19 լև 20 ս.
 Վ. Արձ-ի գանձանակ 19 լև, Մ. Արձ-ի գանձ. 6 լև,
 Մ. Տ. Յով. Արձ-ի գանձ. 7 լև, Աթոռ 5 լև, Կ.
 Արբ. 1 լև:

Վ. ր. ի պ ա կ «Դրօշակ» № 8-ի մէջ.
 Առիւծէն՝ փոխանակ 2 լևի՝ պէտք է 3 լև լինի:

Ա Ր Դ

Գրաշարին պատահած մի դժբախտութեան պատ-
 ճառով՝ այս համարը անկարող եղանք իր ժամանակին
 լոյս ընծայել:

Խմբագրութեանս դիմել հետեւեալ հասցեով՝
 Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)